

Halaa tete pɛɛŋɔɔ tɔm kizuu pidine pi-taa payto takayay

Ejadɛ esɪndaa camɪye wobu,
eyaa tɪnɛ camɪye cayɔ
nɛ laŋhɛziye ŋɪnɔɔ pɔzɔɔ sɛ

halaa nɛ abalaa pɛwɛɛ kɪman
pidine pi-taa.

AJEYA KIGBENDUU EGBEYE

**Halaa tete pɛɛnguu tɔm kizuu
pidine pi-taa paytu takayay**

Ejadɛ esɪndaa camɪye wobu,
eyaa tɪnɛ camɪye cayu
nɛ laɲhezɪye ŋɪnɪɪ pɔzɔɪ se
halaa nɛ abalaa pɛwɛɛ kɪman
pidine pi-taa.

Kiɔɔ tɛɛ tɔm

1979 pɪnay, fɪnay hiu nɛ naalɛ nɪŋga kɪyakɪŋ hiu nɛ lutozo wiye ajɛya kɪgbɛndɔɔ ɛgbɛyɛ kedizay sɔsɔ tisi halaa tɛtɛ pɛɛŋgɔɔ tɔm kizuu pɪdɪnɛ pɪ-taa paytɔ takayay yɔɔ; tisuu pɔnɛ, puwona halaa nɛ abalaa pa-kɪman wɛɔ tɔm ɛsɪndaa pɪŋŋ. Paytɔ takayay ŋga kaa taa tɔm kɔpɛndɪ hɔɔlasɪ niidozo; katɪŋ ajɛya tɪnɛ yɔɔdɪ halaa nɛ abalaa pa-kɪman wɛɔ tɔm nɛ kɔpɛndoyɛ. Paytɔ takayay ŋga kawɪɪyɛ sɛ halaa wadɛ tɔmɪyɛ ladaa nɛ ajɛyaa kɪgbɛndɔɔ ɛgbɛyɛ kedizay sɔsɔ palabɪ pa-tɔmɪyɛ camɪyɛ pɪnzɪ naanɔwa taa.

Paytɔ takayay ŋga katazaa nɛ kawɪɪyɛ mbɔ pɪlaba nɛ ɛyaa pɛɛŋgɔɔ halaa tɛtɛ sɛ pɛkɛ halaa yɛm yɔ; kɔpɔzɔɔ sɛ halaa nɛ ɛyaa lalaa pɛwɛɛ kɪman paytɔ ɛsɪndaa, paa pɪkɛ halɔ wɛyɪ, ɛjadɛ dɔkɔɔ tɔmɪyɛ taa, tɔsɔ tɔmɪyɛ taa, samay tɔmɪyɛ taa nɛ ɛsɛkuliyɛ tɔmɪyɛ taa. Kɔpɔzɔɔ ajɛya tɪnɛ sɛ akizina paa anɪ paa lɛ tɔkay tɔm; ala saasaa nɛ paa anɪ ɛnɪ halaa nɛ abalaa pa-kɪman wɛɔ tɔm nɛ ɛyaa lɛyzi wɛtɔ samay taa nɛ ɛsɛkuliyɛ tɔm taa.

Καθημερινα ημερα

Ημερα καταληξη 1

Payto takayay kene kañiniy se tokay nakeye edaawee halaa ne abalaa pe-heku taa ne kapisiyina halaa wayi pa-toma labu taa se peke halaa yem; kacay se halu ne abalu pewee kimanj wade esindaa ejade dokuu tumiye taa, tssuu tumiye taa, samay tumiye taa, esekuliye tumiye taa ne toma wena adeke sojatw ne cœci toma yo a-taa.

Ημερα kilalay 2

Ajeya tne kizi halaa tete peenguu tom; acœyi a-ti se ala lon ne halaa tete peenguu tom te cidicidi; mbu aduu a-ti payto se:

a) Ye halaa ne abalaa pa-kimanjewu tom tne tidaafeyi ejade nadiye payto takayay taa kayo, ejade ndi pikena di kijeyuu se di-ma-tu di-payto takayay taa ne dila ne eyaa do to-yoo;

b) Atungiyina payto yoo, paa nangbanguu hom yoo ne akizina eyaa halaa tete peenguu tom;

c) Akadiy halaa wade yoo ne payto don ne pisa halaa ne abalaa pewee kimanj; atungiyina tom huu tumiye yoo ne angba don yoo ne akandi halaa yoo tete peenguu tom numau taa;

d) Ayeki labu mbu pitayy halaa ne abalaa yo ne paha ajeya nuñ tinaa ne kewisi angba numau ne pado kimanjewu payto yoo;

e) Akiziyna paa eyu, paa egbeye, paa tumiye mbu pukonja halaa tete peenguu tom yo;

f) Akpakiy limayza nealeyzi yaa adizi payto, sonzi yaa layi nzi sukonja tokay tom yo;

g) Adiziy layi yaa payto ndu tukonja halaa tete peenguu tom yo;

Ημερα tozo nuñga 3

Ajeya tne ñaku pana halaa yoo ne pekpeeti, powolo esindaa, ejade dokuu tumiye taa, samay tumiye taa, tssuu tumiye taa ne esekuliye tumiye taa ne peweena wade ezi abalaa yo; ne piwili se halaa ne abalaa pewee kimanj.

Hədlay naza nınga 4

1. Yee paytı takayay etəm se ajeya labı lakası nzi se halaa ne abalaa pəwəe kımanj yə adete a-taa kəyö, pıdeke teyüü tımtıye alaba; ajay se eyaa tıne wəyna nıüü leleñ ne pəwəe kımanj le, pıca peyele sı.

2. Ajeya tıne lakası ne paytı takayay lakası nzi sətəñ se pohuuzi lüüü yə yə sıdekəna tete pəñgüü lakası.

Hədlay nıwa nınga 5

Ajeya nıntıy nımanj tıne paytı se:

a) Halı ne abalı pəđəne eləyzi samay esekuliye taq ne seee pası sənzi wıty dende se abalı kıluna ne halı pıdıyna yə pı-te tım te.

b) Mıazay yə ləñ esına eyaa ne panı se lüüü kəna samay tımtıye, halı ne abalı pasıyziyna piya ləñ ne pəkəə papaylı, mbu pıyö yə piya wazay we paa le.

Hədlay lođo nınga 6

Ajeya tıne nıntıy nımanj tıne, hali akadıyna paytı se adızı piya pədüü ne halaa aceya tım.

Hədlı kıləlı

Hədlay lıbe nınga 7

Ajeya tıne kızıy halaa tete pəñgüü ke kewiyay tımtıye taa ne ejadə tımtıye taa ne ańntıy se halaa ne abalaa pəwəe kımanj:

a) Takayısı dıdızıye ne palızı halaa ne pəke anğba nıñ tınaa dəđ;

b) Ne halaa dı pə-nəsi kewiyisi toma paytı takayısı taa ne paytı yə dım tımtıye taa ne halaa la kewiyay toma səsəna ezi abalaa yə.

c) Ne pađ pə-nəsi anğba wena alakı ejadə tımtıye ne adeke kewiyay anğba yə a-taa.

Hədlay lutozo nınga 8

Ajeya tıne nıntıy se halaa ne abalaa pa-kımanj wəü taa le, tete pəñgüü edaawee ne halaa pızı pala pa-ajeya kewiyisi toma ke ajeya leena taa ne pađ pə-nəsi ajeya anğba tım taa.

Hɔɔlay nakv ñinga 9

1. Ajeya tɩne hay halaa ne abalaa waɖe kuyomɖɛɛ se payaa pati se ejaɖe ɖine ɖi-taa eyaa, peleyzi ejaɖe hiɖe yaa paɖɔki-ɖi. Ahay waɖe se halɔ ewali egom kɔyɔ piɖekena-ti kujeyoo se episi e-ti e-walɔ ejaɖe taa eyɔ; yaa paa alowaatu ndɔ halɔ we e-walɔ yoo yɔ, e-walɔ episi e-ti ejaɖe naɖiyɛ taa eyɔ kɔyɔ, enɔ episi e-ti ejaɖe ndi ti-taa eyɔ.
2. Ajeya tɩne hay halɔ ne abalɔ waɖe kuyomɖɛɛ se pɔtɔ se pe-piya te ejaɖe ɖine yɔ ɖi-taa.

Hɔɔlv Tozo ñingvɔ

Hɔɔlay hiu ñinga 10

Ajeya tɩne kiziy halaa tete pɛngvɔ tɔm se piha-we waɖe ezi abalaa yɔ lɔɔ sɩm nɔmav taa ne pa ne abalaa pɛwɛ kɩmanɔ;

a) Tɔma ndi ndi taa, sukulinaa taa, takayisi mɔv sukulinaa ndi ndi taa, tɛtɔ sɔsɔtɔ taa, tɛtɔ cigbetu taa; pa-kɩmanɔwɛv mbɔ piɔayzi ɖoo sukuli cikpeluu taa, lɛyɔv sukuli taa, tɔmɩye kpasɔv sukuli taa ne mbɔ pukuluu eyɔ eɛ tɔmɩye taa yɔ pi-taa.

b) Pɛwɛ kɩmanɔ mbɔ paɖɔwa se pawɩy yɔ ne santaraɔ pa-taa; pɛwɛena wɩlyaa kuyɔmaa, sukuli kuduyunɔ ne mbɔ pawɩyɩna yɔ;

c) Sukuli wɩlv taa piɖeyi patɔv se halɔ ɖeɖe kɔyɔ ne abalɔ ɖeɖe kɔyɔ; pɛkpendi halaa ne abalaa sukuli kuyɔmɔv taa ne pawɩ-we tɔm kuyɔmatɔ takayay kuyɔmay taa ne lɔɔ kuyɔmanɔ;

d) Liidiya yaa mbɔ pɛɖɛy se piɩna sukulibiya po-sukuli taa yɔ, pɛɖɛy halaa ne abalaa kɩmanɔ;

e) Halaa ne abalaa pɛwɛena waɖe kuyomɖɛɛ sukuli wɩlv nɔmav taa, paa vɔvɔyaa sukuli nɔmav taa; mbɔ palaba kɔyɔ halaa ne abalaa pɛ-eɛ kuli kɩmanɔ;

f) Pala nabɔyɔv ne pasɩna pelaa ne halaa ne pelaa ne halaa mba pɛyeki sukuli lɔɔ yɔ padaaɖɔv;

g) Halaa ɩwɛena waɖe hoɖe tɔmɩye taa ne tomnay ñɔvɔv sukuli taa ezi abalaa yɔ;

h) Halaa ɩwɛena waɖe ne paɖɔ pɔ-nɔsi mbɔ piwaziy hɔɔ yɔ pi-taa; ezi lɔɔ tasɔv ne tɔnɔv taa alaafiya tɔm yɔ; paa piya tɛɛ pɛlesɔv tɔm taa.

Həsəlay hiu ne kuyumay nınga 11

1. Ajeya tıne kızıy halaa tete pəngub təm tımıye labu taa se halaa ne abalaa pəwəe kıman wadə esındaa:

a) Paa anı le ewena wadə se ela tımıye;

b) Paa anı, ewena wadə se ela tımıye ndı esəlaa yə, ewena wadə tımıye lızub paytu yə;

c) Paa anı ewena wadə se elızı tımıye ndı esəlaa se elakı dı yə faaa; ewena wadə se ɛnıni e-tımıye leytu paa dıoye.

d) Halu ne abalu palakı tımıye kuyumdəe ne takayay kuyumay kəyə pəheyı-we liidiye kuyumdəe; pəwena leytu kuyumutu tımıye taa kəyə, pəsəzi-we liidiye kuyumdəe;

e) Pəwəena wadə samay sınaub tımıye taa; həzub, tımıye kınaub, kədəŋ, kaabızıtı, akpadayıtı yaa mbu pıñandıy eyu se edaapızı ela tımıye yə pı-taa; paha eyu nımaub se ehezi kəyə pəheyı-ı dədə;

f) Paa anı ewena wadə se pəcəna e-yə tənub taa alaafıya nımaub taa, tımıye edaawaykı nımaub taa.

2. Pəcə ne halaa walub ne pa-lubub yə tete pəngub təm te ne pəwəena wadə tımıye taa le, ajeya tıne dı a-tı paytu se:

a) Akızıy paytu ndu tətəŋ se halu ehay hə yaa eke asənuub kəyə pədəəni-ı tımıye taa yə; akızıy mulum mbu pədəŋ pı-nımaub taa ne pədəənuub halaa tıma taa se pəke halaa yem yə;

b) Aləkı ne halu eke asənuub kəyə, paha-ı nımaub ne ehezi, ele pađıyna-ı heyub, yaa samay tımıye cəle-ı nabuyub ne pısbu e-liidiye lone taa, ele e-tımıye we e-nisi taa ne pıtasına tımıye taa pınuub kazowa;

c) Asıyna samay tımıye ne pañıni piya dızıye ne pıha halaa nımaub ne pala mıza yə tımıye ne kewiyay tımıye camıye;

d) Asıyna halaa mba pədəŋna pa-tı ne paapızıy tımıye labu yə.

3. Paytu ndu tuhuuzuu halaa yə yə, yee natuyub etalaa ne pıpəzıub se pələyzi tı kəyə, pakay tı-taa lekub, pacı, pata, papası, pəñəzi ne pıñəzi.

1. Hɔɔlay hiu ne naale ñinga 12

1. Ajeya tɛne kiziy halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm tɔnɔɔ taa alaafiya tɔm taa; acay se halaa ne abalaa pɛwɛɛ kɪmanɛ ne halaa mba, pɪha-we nɔmav ne papisi feɗaa; paa piya tee camɪye pɛlesɔɔ nɔmav taa.
2. Tɔm ndɔ pɔyɔɔdi tɔ hɔɔlay hiu ne naale ñinga taa yɔ ti-wayɪ lɛ, ajeya tɛne sɪyna halaa pɔ-hɔsi, pa-lɔlɔɔ ne pa-asɛndɔ alɔwaato taa, atɛ aha we tɔnɔy kɪbanɛga pɔ-hɔsi ne pa-asɛndɔ taa.

Hɔɔlay hiu ne naadozo ñinga 13

Ajeya tɛne cɛyɪ a-ti se akizi halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm pɪɔtɛ pɪ-taa: tɔsɔɔ tɔmɪye taa ne samay tɔmɪye taa. Alaki mbɔ se halaa ne abalaa pɛwɛɛ kɪmanɛ waɗɛ esɪndaa;

- a) halaa tɛwɛɛna waɗɛ cejewiye takayisi nɔmav taa;
- b) Pɛwɛɛna waɗɛ liidiye kɪndɔɔ nɔmav taa ne mbɔ pɔpɔzɔɔ liidiye tɔm yɔ pɪ-taa.
- c) Pɛwɛɛna waɗɛ aleyya tɔma taa, hoɗɛ tɔmɪye taa ne mbɔ pɔpɔzɔɔ esekuliye tɔm yɔ pɪ-taa.

Hɔɔlay hiu ne naanɗa ñinga 14

1. Ajeya tɛne ɪsɔɔ tɔma wena haɗaa halaa laki se pɪsɪna pɔ-hɔɗ yɔ a-yɔɔ; tɔma wena adekɛ liidiye tɔma ne awaziy tɔsɔɔ yɔ a-yɔɔ. Mbɔ ajeyɪ a-ti se paytɔ takayay kɛnɛ kawazi-we.

2. Ajeya tɛne kiziy haɗaa halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm se pa ne abalaa pɛwɛɛ kɪmanɛ ne palaa tɔmɪye ne ɗɪwazi-we; mbɔ ahay-we waɗɛ se:

- a) Paɗɔ pɔ-nɔsi huuu tɔmɪye tɔm taa paa lɛ;
- b) Pɛwɛɛna waɗɛ tɔnɔɔ taa alaafiya tɔmɪye taa, tɔm heyuu taa, lɔɗ tasɔɔ taa ne piya tee camɪye pɛlɔɔ tɔmɪye taa;
- c) pɛwɛɛna waɗɛ piɗɗ mbɔ samay tɔmɪye ɗɔwa se ɗɪlɪki yɔ pɪ-taa;
- d) pawɪl-we lɔɗ tɛne payɪ sukuli, paa ɔzɔtɔyaa sukuli ne pɪha-we waɗɛ paa tɔmɪye ndɪ lɛ ɗɪ-taa ne pɛ-leɣtɔ kpa ɗɔɗ;
- e) pɛwɛɛna egbeyɛ ne pasɪna ɗama tɔmɪye labɔ, pɛwɛɛna ñɔɗ leleɗ kɪmanɛ tɔsɔɔ nɔmav taa, paa tɔmɪye ndɪ ɗɪ-taa;

- f) pɛwɛɛna waɖɛ nɛ pala paa samay taa tɔmɩyɛ ndɩ;
- g) pɛwɛɛna waɖɛ nɛ pakɩndɩ-wɛ liidiyɛ nɛ lɛyɩ taa, nɛ pɛhɛyɩ-wɛ ɛzi pɛhɛyɩvɔ hadav nɛ kɔgbɔɔlɔkɩŋ dɔzɔvɔ tɔmɩyɛ taa yɔ.
- h) pɛwɛɛna waɖɛ mbɩ pɩwazɩy yɔ pɩ-taa: dɔzɔyɛ, lɩm, laadiriki, saŋ, lɔɔɖa nɛ kangalaafu.

Hɔɔlvɔ naza ñɩŋga

Hɔɔlay hɩu nɛ naanɔwa ñɩŋga 15

1. Ajeya tɩnɛ tɩsaa se halaa nɛ abalaa pɛwɛ kɩmanɔ payɩvɔ ɛsɩndaa.
2. Ajeya tɩnɛ tɩsaa se tɔma wɛna adɛkɛ sɔɔjatɩvɔ tɔma nɛ ɛsɔ tɔm tɔma yɔ, halɔ pɩsɩy ɛlabɩ yɛ ɛzi abalɩvɔ yɔ. Atɩsaa se halɩvɔ pɩsɩy ɛwɛɛna waɖɛ ɛzi abalɩvɔ yɔ nɛ ɛkɩvɔ tɔm ñɩvɔvɔ toovonum nɔmav taa, ɛɔna ñɩm yɔɔ; ahayɩ-t waɖɛ pɩ-tɛ tɔmɩyɛ taa faaa.
3. Atɔŋ se payɩvɔ natɩyɩvɔ ɛwɛɛ nɛ tɩpasɩy halɩvɔ waɖɛ nɛ tɩlakɩ se halɩvɔ ɛdaapɩzi nabɩyɩvɔ labɩvɔ tɔm hɩvɔ yaa toovonum nɔmav taa kɔyɔ, payɩvɔ ndɩvɔ tɩɖɛkɛ payɩvɔ kɩbandɩvɔ, tɩsɩba.
4. Ajeya tɩnɛ tɩsaa se halɩvɔ nɛ abalɩvɔ pɛwɛ kɩmanɔ waɖɛ ndɩvɔ dɩhay ɛyaa nɔmav se pɔɖɔ faaa yɔ dɩ-ɛsɩndaa; halɩvɔ wɛna dɔŋ se ɛlɩzi lone naɖɩyɛ nɛ ɛla tɛ ɛzi abalɩvɔ yɔ.

Hɔɔlay hɩu nɛ loɖɔ ñɩŋga 16

Ajeya tɩnɛ kɩziyɩ halaa tɛtɛ pɛɛŋgɩvɔvɔ tɔm kɛ halɩkpayyɛ tɔm taa nɛ mɩzay yɔɔ camɩyɛ cayɩvɔ tɔm taa nɛ atɔŋ se halɩvɔ nɛ abalɩvɔ pɛwɛ kɩmanɔ:

- a) halɩkpayyɛ nɔmav taa;
- b) halɩvɔ wɛna waɖɛ se ɛñɩnɩvɔ abalɩvɔ weyi ɛsɔɔlɩ-t yɔ nɛ ɛwali-t; padaakpa-t nɛ dɔŋ kɩkpaɩvɔ;
- c) halɩvɔ nɛ abalɩvɔ pɛwɛna waɖɛ kɩyɔmɖɛɛ kpayɩvɔ taa nɛ kɩzɩvɔvɔ taa;
- d) pɛwɛna waɖɛ kɩyɔmɖɛɛ nɛ tɔmɩyɛ kɩyɔmɖɛɛ kɛ pɛ-pɩya ɛsɩndaa se mba kɔyɔ pɩya ñɩma; nɛ pɩwazi pɩya mba;
- e) halɩvɔ nɛ abalɩvɔ pɔsɔɔlvɔna se pɛ-pɩya ñɩvɔvɔ ɛwɛɛ ɛzɩnɔ; pɛpɛlɛsɩy pɛ-pɩya tɛɛ ɛzɩnɔ; pasɩyɩzɩyɩna pɛ-pɩya lɔŋ; pañɩnɩyɩna pa-waɖɛ tɔm nɔmav;
- f) pɛwɛna waɖɛ kɩyɔmɖɛɛ pɛ-pɩya yɔɔ ɛɔnav nɛ kandɩvɔvɔ nɔmav taa ɛzi ɛjadɛ payɩvɔ pɔzɩvɔvɔ yɔ; pɩɖɩnɛ pɩ-taa, pɩya ñɩvɔvɔ yabɩvɔ pañɩnɩyɩ;

g) halɔ waɖe eʋee dɔdɔ ezi aɓalɔ ñɛnde yɔ; paa cejewiye hiɖe kpaɣɔ taa, tɔmiye sɔlɔɔ taa ne paa ebe labɔ taa;

h) pahay halɔ ne abalɔ waɖe kuyɔmɖe ñɛm ñɛnɔɔ, pɔɖɔkɔɔ, pɔyɔɔ cɔnɔɔ ne pi-leleɗ nɔɔ taa, paa patina pɔ, yaa pecele we se pɔɖɔki kɔyɔ.

2. Pɛwena waɖe se paɖɔ pe-piya pɛnzɪ pa-halikpaɣye taa, pa-walɔɔ taa ne pilu halikpaɣye takayay ta ñuu ne eyaa na.

Hɔlɔɔ kagbaɗzi ñɛngɔɔ

Hɔɔlay hiu ne lɔbe ñɛnga 17

1. Pasi eyaa nabeye se pɔcɔna halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm yɔɔ ne piha nɔmɔɔ ne paa anɪ emayzi payɔ takayay kene ka-tɔmiye yɔɔ. Payɔ takayay kene kaapayziɣ tɔmiye labɔ le, mba pɔcɔɗna halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm yɔɔ yɔ pɛwey hiu ne lutozo; ejaɖe niidozo ne kagbaɗzi ñɛnde ñasɔɔ pi-taa le, ajeya wena acɔɗna halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm yɔɔ yɔ, awey neele ne naadozo. Ajeya wena awe egbeye taa yɔ, alizɪna eyaa neele ne naadozo mba ne pekpeyliɣ alɔwaatɔ ndɔ pɔsɔɔlaa yɔ tu-yɔɔ; ele pilɪna hɔɔliɗ ndɪ ndɪ esekuliye cɔɔ.

2. Ajeya ndɪ ndɪ may eyaa mba pa-hɪla takayay yɔɔ yɔ, pa-taa palɪziɣ mba pɔcɔɗna halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm yɔɔ yɔ. Paa ejaɖe ndɪ le dɪmay dɪ-taa eyɔ hiɖe kene.

3. Payɔ takayay payziɣ tɔmiye labɔ ne pɪla finasi loɖo le palɪziɣ kajalay eyaa. Pi-sekiɣ finasi nasɪdozo se palɪzi eyaa le, ajeya kiɓbendɔɔ egbeye takayay taa mayɔ tiyiɗna ajeya tɛne payɪ takayɪ se atiyina a-eyaa hɪla finasi nasɪle taa. Ajeya kiɓbendɔɔ egbeye takayay mayɔ may eyaa mba palɪzi-we se pɔcɔna halaa tete pɛɛngɔɔ tɔm yɔɔ yɔ pa-hɪla takayay taa; paa hiɖe ndɪ le ema dɪ-esɪndaa ejaɖe ndɪ dɪlɪzi pi-te eyɔ yɔ dɪ-hiɖe; ekpaɣ takayay ŋga ema ka-taa eyaa mba pa-hɪla yɔ ne eyeki ajeya tɛne.

4. Ajeya kiɓbendɔɔ egbeye kedizay taa palɪziɣ eyaa mba; kedizay ŋga, ajeya kiɓbendɔɔ egbeye takayay mayɔ yayna ke. Kedizay ŋga eyaa ikɔm ka-taa pɔɖɔɔ ezi payɔ pɔzɔɔ yɔɔ yɔ, eyaa mba pa-wayɪ eyaa dɔɔ yɔ, mba palɪziɣ ne pala tɔmiye.

5. Eyaa mba palɪzi-we yɔ, palaki tɔmiye piɗzi nasɪɗza. Eyaa mba

palizi-we koonoo takayisi dɔdɔziye yɔ, pa-taa eyaa naku laki tumiye piŋzi nasile kene; peteŋ koonoo takayisi dɔzɔɔ tumiye le, mba palizi-we yɔ pa-ñɔɔ tɔ lizi eyaa naku mba pa-hila kpaagbaa kpeyudaa.

6. Eyaa mba palizi-we yɔ, ejaɗe niidozo ne kagbanzi ñunde sɔɔ egbeye taa le, patɪŋ egbeye payto takayay hoolasi naale, naadozo ne nanza ñiŋga yoo ne pɔsɔzi pɔ-yoo eyaa kagbanzi. Eyaa kagbanzi mba pa-taa eyaa naale laki tumiye piŋzi nasile kene; mba palizi-we se pala tumiye yɔ pa-ñɔɔ tɔ liziyna eyaa mba panaale pa-hila kpeyudaa.

7. Mba palizi-we se pala tumiye yɔ, pa-taa naoyu ecaŋ hezɔɔ koo, eɗɔɔ e-te eyo naoyu e-lone taa; ele piwee se e ne mba palaki tumiye yɔ, petisi ne pɔɔ.

8. Mba palizi-we se pala tumiye yɔ, pa ne egbeye taa eyaa pacakina ne pana mbɔ paliziŋ egbeye ñim yoo ne palabi-we kujɔɔ yɔ; kujɔɔ ŋɔ ki-paylaka liyna tumiye yuŋ cɔɔ.

9. Egbeye takayay mayɔ ñiniyna mbɔ palakina tumiye yɔ, mba pasiyina tumiye yɔ ne eɗɔ mba palizi-we se pala tumiye yɔ pe-nisi taa ne pala egbeye payto takayay tumiye camiyɔ.

Hoolay hii ne lutozo ñiŋga 18

Ajeya wena awe egbeye taa yɔ, aheyiyna mbɔ alaba, payto numav taa, toovonum numav taa ne yoo cɔnav numav taa yɔ egbeye takayay mayɔ ne ele kpay eɗɔzi mba palizaa se pala tumiye yɔ pe-nisi taa; ne egbeye payto dɔ ne puwolo poliŋ.

a) paa ejaɗe ndi le di-taa payto payziŋ tumiye labɔ pinay ŋga yɔ ke-esindaa ñiŋga taa; ne

b) piŋzi nasinza ŋzi sitɪŋgiŋ yɔ si-taa, ne mba palizaa se pala tumiye yɔ pɔ-soolom taa.

2. Payto takayay dɔ tuma wena se pala yɔ, papiziŋ pawili mbɔ pilaki kaɗe a-diladɛ yɔ.

Hoolay hii ne naku ñiŋga 19

1. Mba palizaa se pala tumiye yɔ, paɗɔɔ pa-ti payto

2. Mba palizaa se pala tumiye yɔ, mba liziyna pa-ñɔŋ tunaa ne paba la tumiye piŋzi nasile.

Həslay nəele n̄ngə 20

1. Mba palizɪ-wɛ se pala tɔmɪyɛ yə, pekpeyliy kɪtən nulle pɪnəy taa ezi paytu həslay hiu ne lutozo (18) n̄ngə pəzɔv yə ne pataki tuma wena pəkəna-wɛ yə.

2. Egbeye kpelay dɪjayyɛ mba palizaa se pala tɔmɪyɛ yə pekpeyliy, yaa lone ndi dɪkədɪna-wɛ yə dɪ-taa.

Həslay nəele ne kuyɔmay n̄ngə 21

1. Paa pɪnəy n̄ngə, mba palizɪ-wɛ se pala tɔmɪyɛ yə, pekɛdɪy pa-tɔmɪyɛ dɔma mbɔ yə təsɔv ne samay tɔmɪyɛ ləŋ sɔzi yaa ne pitali egbeyɛ taa ɛyaa. Panay ajɛya tɪnɛ labɪ tɔmɪyɛ ndi yə lɛ pala lɪmayza ne pɪwazi egbeyɛ. Pa-lɪmayza, pekɛdɪ pa-tɔmɪyɛ dɔma dɔm mbɔ yə ne ajɛya n̄ mbɔ yə pɪwɛy takayay kuyɔmay taa.

2. Egbeye takayay mayɔ n̄akpakɪy palizɪ mba se pala tɔmɪyɛ yə pa-toma tɪnɛ ne eyeki mba paba cəŋna halaa tɛtɛ pɛɛŋgɔv tɔm yə yə.

Həslay nəele ne naale n̄ngə 22

Həslɪŋ ndi ndi tɔmɪyɛ laɟaa wena waɟɛ se powolo paytu takayay kɛnɛyə kə-təm dɪmayziyɛ ; mbɔ pɔyɔv yə pɪkɛna pa-tɔmɪyɛ dɔdɔ. Mba palizaa se pala tɔmɪyɛ yə papɪziyɛ payaa həslɪŋ ndi ndi tɔmɪyɛ laɟaa ne paɟɔ pə-nəv paytu takayay tɔmɪyɛ dɪlade həslɪŋ weyi tkenə pa-tɔmɪyɛ yə t-taa.

Həslav lodo n̄ngə

Həslay nəele ne naadozo n̄ngə 23

Paytu takayay kɛnɛ ka-taa tɔm natɔyɔv ɛsɛɪziyɛ tɔwayki halɔv ne abalɔv pa-kɪmanjwɛv tɔm natɔyɔv:

- a) ɛjaɟɛ naɟɪyɛ paytu takayay taa, yaa
- b) egbeyɛ naɟɪyɛ paytu takayay taa, yaa ɛjaɟɛ lɛɛɟɛ ne lɛɛɟɛ pɛ-egbeyɛ paytu takayay taa.

Həslay nəele ne naayza n̄ngə 24

Ajɛya tɪnɛ payɪ cɛyɪy a-tɪ ne paa ndi lɛ, dɔdɔ paytu takayay kɛnɛ kə-təm yəv.

Hɔɔlay nɛɛlɛ nɛ kagbaŋzi ñiŋga 25

1. Payto takayay kene, ajeya tɛne payi pɔziy aɱiy nisi ka-taa.
2. Egbeye takayay mayo cɔlɔ payto takayay kenɛ kacaki.
3. Pɔwɛɛ se paa ejadɛ ndi le dɛtisi payto takayay kene kɔ-tɔm yɔɔ; limayza wena petisiyna kɔ-tɔm yɔ, peyekiy-ye egbeye takayay mayo.
4. Payto takayay kene ajeya tɛne payi pɔziy atisi kɔ-tɔm. Ejadɛ ndi dɛtisiy kɔ-tɔm le dɛma takayay nɛ dɛyeki egbeye takayay mayo.

Hɔɔlay nɛɛlɛ nɛ loɔo ñiŋga 26

1. Paa ejadɛ ndi, dɛpɔziy dɛpɔzi paa dɔye se pɛɛyzi nabɔyo payto takayay kene ka-taa. Ejadɛ ndi dɛpɔzɔɔ se pɛɛyzi nabɔyo le dɛma takayay nɛ dɛyeki egbeye takayay mayo.
2. Egbeye taa ɛyaa cakina nɛ pamayzi mbɔ pɔpɔzɔɔ se pɛɛyzi pɔ yɔ pɔ-yɔɔ.

Hɔɔlay nɛɛlɛ nɛ lɔbe ñiŋga 27

1. Ajeya nɛɛlɛ itisi payto takayay kene kɔ-tɔm kɔyɔ, kacaki egbeye takayay mayo cɔlɔ nɛ pɛla finay le kapayzi tɔmɛ labɔ.
2. Ejadɛ nɛɛlɛ ñindɛ nisi ñiyɔ yaa egbeye taa sɔɔ wayi le, ajeya wena aɱkiy nisi yaa asɔɔ egbeye taa yɔ, akɔŋna a-tisuu takayisi nɛ pɛla finay le payto takayay kene kapayzi tɔmɛ labɔ a-taa.

Hɔɔlay nɛɛlɛ nɛ lutozo ñiŋga 28

1. Kiyako ŋɔɔ palaki sɔŋzi se ajeya tɛne isɔɔ egbeye taa yɔ, ajeya naaye ihɛti a-taa kɔyɔ, egbeye takayay mayo may hetɔɔ tɔm ndɔ nɛ eyeki ajeya tɛne.
2. Hetɔɔ nabɔyo ɛwɛɛ nɛ pɔwaziy payto takayay kɔyɔ, paakpakiy pɔ nɛ palabina tɔmɛ.
3. Ejadɛ naɔye ɛhetiy dɛ-taa kɔyɔ, dɛmay takayay nɛ dɛheyi egbeye takayay mayo mbɔ pɛlaba nɛ dɛhetiy yɔ; takayay mayo ñehɛyi-tɔ ajeya tɛne.

Hɔɔlay nɛɛlɛ nɛ nakɔ ñiŋga 29

1. Ajeya naaye uniyina dɛma tɔm natɔyo yɔɔ kɛ payto takayay kene ka-taa, nɛ padapɔzi pɔŋɔzi-tɔ kɔyɔ, ajeya ana a-taa naɔye

piiziy diñtini nāayv ne ekāo eloli ye. Pɪlabi finasi loḡo ne padapɪzi pololiye kāyā, a-taa naḡiye piiziy quwona tām ndv mba pahvū ajeya cabi tām yā pā-cālō ezi tām hvv paytv pāvūv yā.

2. Ejade naḡiye esāālaa kāyā, albwaatv ndv qvsvv egbeyē taa yā, di piiziy qvto se diudāḡ hāālay nēēle ne naku kāānāo tām yā; di ne le nabvūv etali-di kāyā, leena udvūv a-nāsi qv-tām taa.

3. Ejade naḡiye eyāadi ezi pvdām hāālay nēēle ne naku tām kileletv taa kāyā, di piiziy di pɪsɪna qv-nāo paa qvōoye; ēle di ma takayay ne diheyi egbeyē takayay mayv se di pɪsɪna qv-nāo.

Hāālay niidozo ñḡga 30

Paytv takayay kēne yā, pama ka-taa tām ne anglais, arabe, chinois, espagnol, français ne russe taa; yāodasi ḡzi sitisi kā-tām. Pasiy-ke egbeyē takayay mayv cālō.

Mbv labuna ne mba pa-hila wē cine yā, pañiy nisi paytv takayay kēne ka-taa.

**CONVENTION ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS
OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN.**

DPI / 993 - KABYE - REPRINT - 1000 - MAY 1999

**PUBLISHED BY THE UNITED NATIONS
INFORMATION CENTER.**

LOME - TOGO

Centre d'Information des Nations Unies
B.P. 911 Lomé — TOGO